

Комунальний заклад «Харківський Центр дитячої та юнацької творчості
№2
Харківської міської ради»

Майстер клас з ліплення етно-намиста:

«Жіночі прикраси в традиційному національному українському костюмі»

1-2-й рік навчання, вищий рівень

Вік дітей: 13-18 років

Керівник гуртка «Гончарство, кераміка та
художня обробка пластичних мас»

Подрезова Олена Степанівна ,
керівник гуртка-методист

Харків, 2020

Тема: Жіночі прикраси в традиційному національному українському костюмі

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. Різноманітність жіночих прикрас в українському побуті.

РОЗДІЛ 2. Видів жіночих традиційних українських прикрас

2.1. Нагрудні прикраси.

2.2. Перлинні намиста

2.3. Вироби з бісеру

2.4. Металеві прикраси

2.5. Вушні прикраси

ВИСНОВКИ

ДЖЕРЕЛА

ДОДАТКИ

ВСТУП.

Найпопулярніші прикраси в національному костюмі Намиста з коралів були найпопулярнішими прикрасами українок. Чим багатіше була дівчина - тим більше ниток з намистинами прикрашало її шию, їх число могло досягати 30 рядів. На цінність прикраси впливала і якість обробки намистин. Ті, які були у формі невеликих нарізаних циліндрів цінувалися менше, ніж овальні. Такі намиста залежно від достатку сім'ї і регіону України комбінувалися з іншими прикрасами, наприклад, з дукачами або венеціанськими намистами. Наші предки вірили, що прикраси оберігають від злих духів Древня Русь - царство скляних намист : доля їх серед знайдених в розкопках перевищує 2/3. Третину, що залишилася, складають усі інші види намист : бурштинові, з сердоліку, кришталю, аметиста. Крім того, зустрічаються намиста з кістки, глини, бронзи, срібла, золота. Зовсім рідко в розкопках того періоду знаходять перли, хоча з документів відомо, що вже в XI столітті одяг прикрашали перлинною вишивкою.

РОЗДІЛ 1. Різноманітність жіночих прикрас в українському побуті.

Різноманітні прикраси для сучасної жінки є невід'ємною частиною її гардеробу. Адже саме вони роблять прекрасну половину людства неповторною і чарівною. Мотиви традиційних прикрас ми успадкували від предків. У ці візерунки вони вкладали глибокий сакральний і обереговий сенс. Ще за часів трипільської культури наші предки носили прикраси, декорували свій одяг вишивкою, аплікаціями, розписом. Упродовж багатьох віків прикраси до одягу мінялися і удосконалювалися народними майстрами. У кінці 19 і початку 20 віків серед українських селян остаточно сформувалися найбільш поширені традиційні прикраси: шийні і нагрудні вироби (намисто, салба, дукач, пацерки, дукати, згарда, герданы, селянки і інші) також вушні прикраси. Нагрудні прикраси, які виконували ритуальні і захисні функції, оберігали людину від пристриту і всякого лиха, носили на тілі. А ось те, що надівали поверх одягу, служило колоритним доповненням до традиційного українського костюма. Жіночі прикраси в українському побуті стали обов'язковою частиною святкового вбрання, також мали своє призначення і певні особливості. По кількості

нагрудних прикрас можна було визначити, наскільки була заможною їх власниця. Українські селянки, навіть бідні, намагалися не поступатися один перед одним у кількості різноманітних прикрас. Подібні коштовності збиралися впродовж декількох поколінь і передавалися у спадок як сімейна реліквія. Іноді набір жіночих прикрас коштував більше, ніж будинок або пара волів.

Купувалися прикраси на сільських ярмарках і в торгових рядах великих міст. Постачальниками були в основному ремісники, проте деякі коштовності привозилися з інших країн.

Нагрудні прикраси в одянні українських жінок займали особливе місце. Знімні коштовності, різні за формою, кольору і матеріалу, гармонійно поєднувалися між собою і надавали неповторну вишуканість традиційному українському одягу. Поєднання різних прикрас було обумовлене місцевими традиціями. Так: - на Поліссі носили коралові і бурштинові намиста; - на Поділлі 5-10 ниток коралів доповнювали ниткою "баламутів" (намиста з перламутрової черепашки), ланцюжком з монетами і дрібним скляним намистом; - Наддніпрянина віддавала перевагу коралям, дукачу з бантом або скляним намистам з монетами, шию прикрашали бісерними "луками"; - на Західній Україні традиційні намиста доповнювали "писаними" пацерками, бісерними "силянками". - на Гуцульщині особливе значення приділяли латунному (мосяжному) намисту - згарде, шелесту.

Намисто було поширене по усій території України і мало дуже багато різновидів. Найбільшою цінністю було намисто з дорогих природних матеріалів: коралів, бурштину, перлів, гранатів; а також скла, смальти. Лідером в цьому списку було намисто з коралів, його називали: хороше намисто, справжнє намисто, справжні корали, мудре намисто. Корали на той час були недешевою прикрасою, селяни з невеликим достатком не завжди могли купити таке намисто. 1 фото: намисто. Корал, метал. Друга половина 19 віків. 2 фото: намиста з пугвицями. Корал, метал. Черкаська область, 19 віків. Джерело фото : honchar.org.ua. З монографії Анни Врочинської "Українські народні жіночі прикраси 19 - почала 20 століть". Матеріалом для виготовлення такого намиста служили скелети коралових поліпів, переважно червоного кольору. Добували їх в теплих водах Середземноморського регіону, завозили в Україну переважно з

Венеції. Коралові намиста відрізнялися за розміром, якістю, обробкою і кольором. Дешевшим вважалось так зване необроблене "колюче" намисто - воно складалось з нарізаних у формі трубочок маленьких циліндриків. Високо цінувалися червоні корали, оброблені у вигляді овалів або барилиць, особливо з великими намистинами в центрі. Часто найбільшу центральну намистину на кожній нитці обковували сріблом. Кількість ниток такого намиста часто досягала 25, така розкіш свідчила про спроможність жінки. Часто до намиста додавали хрести, золоті монети, срібні намистини (риффи, пугвицы). Традиції носіння намиста Під час поста або трауру червоне намисто не надівали, його замінювали дешевшим, скляним, з неясним кольором. Після 40 років жінки в основному не надівали намисто, проте це не було заборобою. Багато хто носив намисто і в похилому віці, але переважно темного кольору і в невеликій кількості. Поганою прикметою було розірвати намисто, це провіщало нещастя. Люди вірили, що того, хто носить коралове намисто, ніякі чари не беруть. Бурштинове намисто теж було дуже поширене на території нашої країни. Добували камені на Волині, в деяких місцях Середнього Придніпров'я, на Прикарпатті. Нитка бурштину іноді досягала рівня нижче середини грудей, носили найчастіше у поєднанні з коралами. Власниці такого намиста вірили, що бурштин приносить хороше здоров'я і покращує колір обличчя.

РОЗДІЛ 2. Видів жіночих традиційних українських прикрас

2.1. Нагрудні прикраси.

Згарди - традиційна гуцульське шийна прикраса - оберег, яка складається з декількох хрестиків, в проміжках між ними розташовуються намистини з латуні або міді, а також знаходяться металеві трубочки, корали або спіральки : в сучаснішому варіанті - корали. . Усе це нанизували на дріт, ремінець або шнурок, а в якості застібки використали невеликі диски з солярними символами. Велика кількість хрестиків на згарде була ознакою достатку сім'ї Згард отримувала дівчинка в якості подарунка на день ангела, коли їй виповнювалося 6 років. Далі вона отримувала згарди щорічно і з часом ставала власницею багатошарового кольє. Варто сказати, що усі жінки намагалися обзавестися найкрасивішими прикрасами, щоб не поступатися сусідкам. Іноді утримуване скриньок коштувало більше удома або пари волів.

Пацерки, Писані пацьорки - Дуті намиста, створені з різних матеріалів, в одну або декілька ниток. Інтерес складають розписні намиста. Ця досить масивна прикраса. Перші екземпляри намист створювалися з недорогого напівпрозорого скла. Дорожчі варіанти - з цінного венеціанського. Вони коштували дорожче, тому що робили їх у Венеції на острові Мурано. Майстри скляної справи зберігали в таємниці свою справу. Кожна намистина розфарбовувалася кольоровими емалями вручну. Іноді ці яскраві вироби інкрустували золотом. За це і дістали назву - писані пацерки. Кожна дівчина мріяла про таке намисто.

Гривна - коротка шийна прикраса, що нагадує обруч, у формі півмісяця. В якості матеріалу для виготовлення використали золото, срібло і дешевші сплави. Ця прикраса набула популярності ще в 10 столітті і демонструвало статус власниці. **Дукач** - прикраса у формі монети, що нагадує медаль, яка нерідко доповнювалася металевим бантом (перші дукачи вручалися козакам за відмінну службу, а з часом потрапляли в колекції прикрас їх дочок і внучок). Вони могли бути прикрашені портретами або релігійними сюжетами, часто передавалися з покоління в покоління і тому настільки затирилися, що складно було розглянути зображення, нанесені на них. У історії костюма дукачам відводиться почесне місце.

Ця прикраса була медалеобразною монетою з металевим бантом, яку надівали поверх намиста. Дукач вважався цінною прикрасою і предметом гордості. Його носили на видному місці і передавали з покоління в покоління. Першими дукачами нагороджували козаків за службу. А вони дарували їх коханим і дочкам. Дукач або личман в деяких місцевостях і в різний час був як святковою прикрасою, так і повсякденним елементом. Він міг бути прикрашений коштовними каменями. Дукач завжди одягали зверху намиста на найвиднішому місці.

Салба - Так називали нагрудник з тканини, розшитий місцевими і "заморськими" срібними монетами. Їх кількість могла перевищувати 12 рядів. Салби обожнювали на Буковині.

Баламути - Такі намиста з перламутрових намистин інакше називали "білими баламутами". У побуті спрощено називали перламутр. За народними повір'ями

втілювало дівочу невинність. Його носили," щоб чоловіки не баламутили жінок". Вони втілювали красу, невинність і були покликані захищати дівчат від зайвої чоловічої уваги. До намистин часто додавали обережи і медальйони. У Україні вони вважалися дивиною, тому коштувало досить дорого

Шелест - Металеві намиста з мініатюрних дзвіночків були візитною картою Гуцульщини. Говорять, це одно з найдревніших українських ювелірних виробів. Шелест - цю прикрасу виготовляли і носили на Гуцульщині. Металеве намисто складається з дрібних круглих бубонцов ("брязкалець"), цю дзвінку прикрасу ще називають "сороковці".

Коралові намиста (коралі) - Цю популярну прикрасу з безлічі рядів маленьких коралових намистин ще називали "мудрим намистом". Корали відрізнялися обробкою, розміром і якістю. Особливо цінувалися великі овальні намистини червоного кольору, обковані сріблом. Дівчата із заможних сімей носили до 30 коралових ниток, які були символом їх багатства і здоров'я. Червоний колір коралам надавав магічних властивостей. Вважалося, що на здоровій жінці коралові намиста яскраво-червоне, а на хворій - тьмяніють і блякнуть.

Моністо - традиційна жіноча нашійна прикраса з перлів, монет, бляшок, бісеру, намист, оброблених різноколірних каменів, коралів і так далі, яке вказувало на соціальний статус її власниці. Моністо, виготовлене із золота, срібла, коштовних каменів, являлося, як і усі коштовності, так званим недоторканим запасом, що "про всяк випадок" знаходиться при власниці.

Буває найрізноманітнішої форми. Слово пішло від слова "монети" і спочатку використовувалися для декорування одягу ісламських жінок

2.2. Перлинні намиста

Не лише венеціанське скло і корали привозилися для жіночих прикрас в Україну, але і інші дари моря використали наші прабабки в прикрасах - перли і черепашки з Середземномор'я також дуже цінувалися. Черепашки нанизували на нитку або кріпили як підвіски. З перлів виготовляли намиста. Характерним було те, що намиста з корала і перлів прикрашали хрести з каменями, золоті монети. Це відразу ж міняло естетичний вид прикраси і збільшувало їх вартість.

2.3. Вироби з бісеру

Найпоширенішими були шийні і нагрудні прикраси з бісеру, це гердани і криз. Кожному з них були властиві певний орнамент, колорит і місцеві назви. Дуже часто одно і те ж прикраса в різних селах називалася по-різному. Прикраси у вигляді вузької стрічки або закругленого мереживного комірця плеталися з кольорового бісеру на волосяній або шовковій основі. Шийні прикраси з бісеру називалися "гердани", "герданки", "кромки", "ланки", "драбинки", "рядки", "пупчики" і т. п. Від техніки нанизування (сіяння) бісеру походять назви прикрас до одягу - "сіянки", "силеванки", "силоньки". Переплетення ниток з бісером між собою - "плетінки".

Гердани - прикраси, які створювалися з бісеру, їх носили на грудях. Вони були двома "стрічкою", що з'єднується в області сонячного сплетення. Цей аксесуар носили на території лівобережної України. А у Львові були схожі прикраси, що нагадують комірці. Орнамент, який прикрашав виріб, виконував роль захисного символу. Бісер набув популярності на території України з кінця XVIII століття. Їм прикрашали предмети побуту і аксесуари. Символи і орнаменти, які зображували з його допомогою, можна було трактувати таким чином: горизонтальні смуги - образ землі; хвилясті лінії - вода; хрестики - стихія вогню; ромби, круги і квадрати означали сонце. Перевага віддавалася яскравим кольорам.

Ці довгасті нагрудні прикраси з двох смужок різноколірного бісеру носили і чоловіки, і жінки. Їх орнамент служив захисним символом і відрізнявся залежно від місцевості. Гердан не можна було передаровувати або позичати іншим людям. Криз є круглими комірами з бісеру, покриваючі плечі і груди панночки. Ширина їх досягала 20 см і більше. Одягали в основному на свята відразу по декілька комірців різної довжини і ширини.

Кризи - Під цією назвою ховається широкі круглі бісерні коміри, які покривали груди і плечі. У святкові дні жінки надівали відразу декілька різноколірних криз різних розмірів.

2.4. Металеві прикраси

Найчастіше металеве намисто було латунним. Воно складалося з трубочок, спіральок і підвісок. Підвіски у вигляді монет свідчили про заможність, а підвіски з хрестиками називалися хрестові згарди. На Буковині, зазвичай,

носили прикраси у вигляді нагрудника з тканини, розшитого монетами. Монети ушивалися різні - різних часів і держав і упереміш, і назва така прикраса мала салба. Салба є також елементом костюма кримських татар, молдавського, болгарського і турецького народу. Якщо в сім'ї було декілька дочок - найбагатіше убрання діставалося старшій. Мати передавала їй свої ювелірні багатства, за винятком хрестика, обручки і декількох рядів намист. Молодшою з дочок купували нові прикраси, але її комплект виходив скромнішим. Ювелірів теж називали по-різному залежно від того, з якими матеріалами вони працювали і які прикраси створювали. Наприклад, "мосяжники" працювали з кольоровими металами, частіше з міддю, "золотильщики" робили прикраси із золота у поєднанні з каменями, склом і слоновою кісткою. Майстрів, що виконують художнє різьблення по дереву і карбування, звали "сницарі"

2.5. Вушні прикраси

Великою популярністю користувалися і сережки, причому назви у них в різних регіонах були забавні: "заушниці", "кільтки", "базьки", "когутки". Вважалося, що сережки, на яких декілька підвісок, що створюють легкий дзвін при розгойдуванні, відганяють від жінки злих духів. Носили сережки не лише дівчата, а і козаки. Так, одна сережка в лівому вусі у чоловіка говорила про те, що він єдиний син у матері, а в правому - останній в роду. Українські селянки дуже любили різноманітні сережки, це один з прадавніх видів традиційних жіночих прикрас. На той час вушка дівчаткам проколювали в досить ранньому віці, часто починаючи з двох років. Для цього використали тонкі гострі сережки, які залишалися до того, що гоїться ранки. Діти носили переважно мідні сережки, дівчата і поважні заміжні жінки в основному срібні, позолочені або золоті, все залежало від майнового статусу сім'ї. З цією прикрасою пов'язане досить багато різних народних повір'їв: люди вірили, що носіння сережок допомагало знімати головний біль; у першу шлюбну ніч наречена повинна була обов'язково знімати сережки; під час трауру або поста жінки надівали скромні сережки у формі кільця; втратити сережки вважалося поганим знаком, це провіщало нещастя. На той час асортимент сережок був досить різноманітний: базіки, жолудки, реп'яхечки з незабудкою, змійки, кнышики, тиявочки, уточки, метелики, ягідки, верхівки і інші. До сережок часто кріпили

підвіски - болти, телипоны. На Гуцульщині поширеними були сережки грушовидної форми.

Та все ж найпопулярнішими були так звані "місяці" і "півмісяці", "дуті", "бублики". За формою були схожі на загнутий місяць, підвішений за ріжки. Вони були плоскі і "дуті", перші оброблялися легким гравіюванням, часто у вигляді гілочки з квіткою з обрамленням у вигляді дрібних точок. Такі сережки носили переважно заміжні і літні жінки.

ВИСНОВКИ

Здавна люди прагнули носити і створювати красиві речі, коштовності наших предків тому підтвердження! Українки завжди були яскравими і чарівними. Наші національні прикраси - неперевершений шедевр народної майстерності. Багато хто з них не втратив актуальності і чекають своєї години. У XVI - XVIII повіках жіночі прикраси виконували роль накопичення капіталу і визначення соціального статусу, окрім свого естетичного і декоративного призначення.

ДЖЕРЕЛА

1. Денисенко Галина, Денисенко Олена, Культурна спадщина України у формуванні історичної пам'яті народу. Київ, Краєзнавство, №1, 2014 р., с139-150
2. Л. В. Орленко, Термінологічний словник одягу. 1996
3. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник. - К.: Либідь, 1993. - С. 130-132
4. Катерина Матейко. Український народний одяг: етнографічний довідник. - К.: Наукова думання, 1996. - С.149-159
5. Хведір Вовк. Студії з української етнографії та антропології. - К.: Мистецтво, 1995. - С.129-131
6. <https://forum.violity.com/viewtopic.php?t=1665240>
7. <https://zlato.ua/news/market-news/the-history-of-costume-ukrainian-jewelry/>
8. https://925.ua/articles/ukr_nacionalnie_ukrasheniya
9. https://ua.igotoworld.com/ru/article/985_tradiciini-prikrasi-ukrajnok.htm

ДОДАТКИ